

L'UTILITARISME

Ramon ALCOBERRO

UOC

Publicat dins el text coordinat per Francesc NUÑEZ MOSTEO i Pau ALSINA GONZÁLEZ, 'FILOSOFIA – Curs de preparació per a l'accés a la Universitat per als més grans de 25 anys'. – EDUCACIÓ ON LINE – UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA, 2008

ÍNDEX

I.- Introducció

II.- Objectius

III.- Mapa conceptual

IV.- Continguts:

- 1. Origen de l'utilitarisme.**
- 2. Utilitarisme i moral per acord.**
- 3. Alguns implícits de l'utilitarisme.**
- 4. Definint el criteri utilitarista.**
 - 4.1. Teleologia.**
 - 4.2. Impersonalitat.**
 - 4.3. Conseqüencialisme.**
 - 4.4. Generalització.**
 - 4.5. Prudència.**
 - 4.6. Agregació.**
- 5. Els elements a considerar en el càlcul de plaers.**
- 6. Els diferents tipus d'utilitarisme.**
 - 6.1. Utilitarisme dels actes (*act-utilitarianism*).**
 - 6.2. Utilitarisme de les regles (*rule-utilitarianism*).**
 - 6.3. Utilitarisme de les preferències.**
 - 6.4. Utilitarisme negatiu.**
- 7.- El concepte de llibertat en John Stuart Mill**

V.- Resum

VI.- Exercicis

VII.- Cas pràctic

VIII.- Material didàctic en suport web i bibliografia

I.- Introducció

En la vida quotidiana l'utilitarisme i el seu germà americà, el pragmatisme, tenen mala fama perquè sembla que aplicar una actitud calculadora en tots els àmbits de la vida equival a disminuir 'la poesia de la vida' i a proposar una existència regida per consideracions molt elementals. L'utilitarisme ha estat atacat per reduccionista, reformista, calculador, escèptic, relativista, irònic, contradictori i mancat de sensibilitat col·lectiva. I sovint els utilitaristes, defensant que en realitat els actes humans s'expliquen per el pur interès –i en definitiva per la por– no han ajudat gens a desfer els malsentesos.

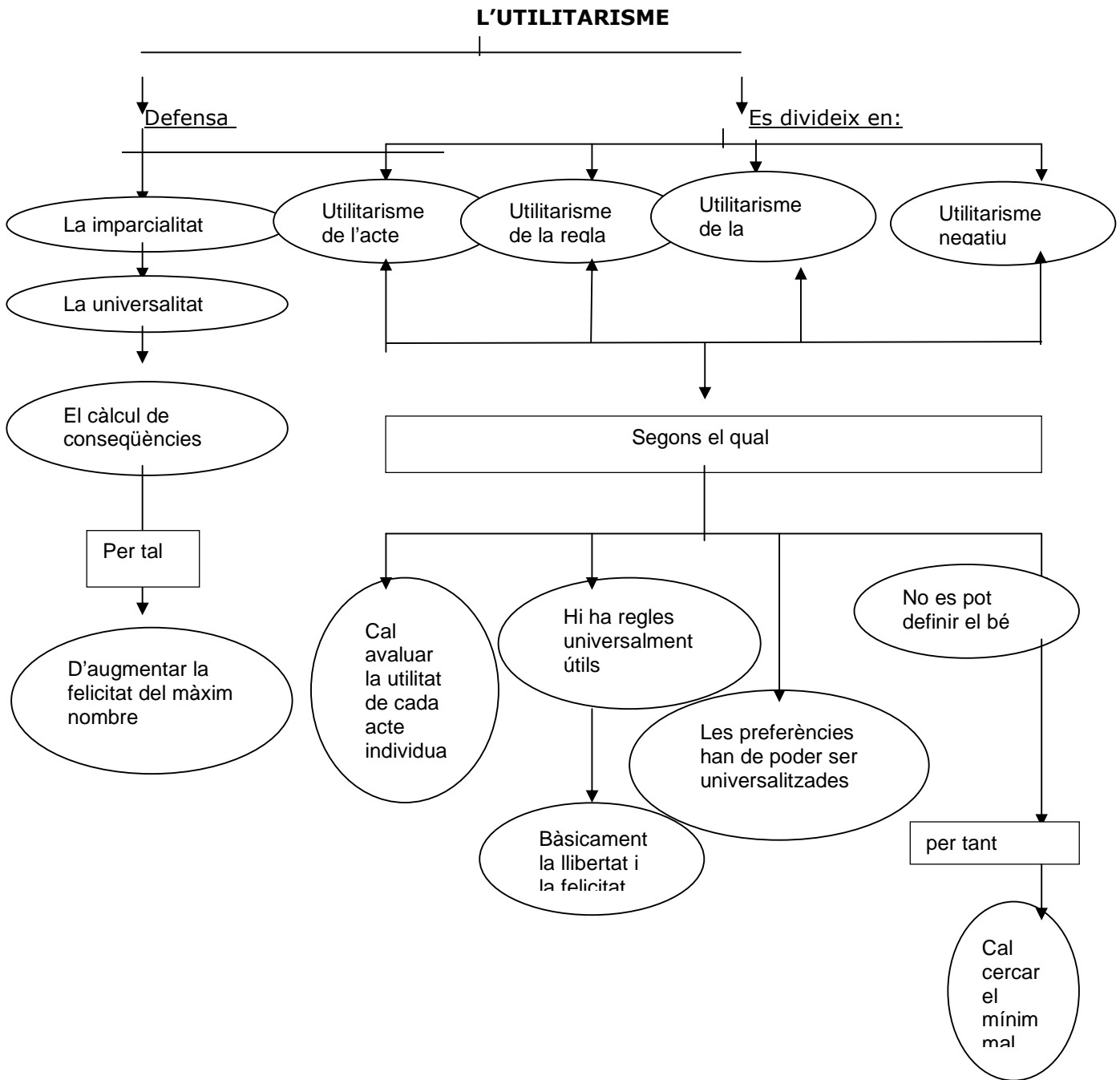
L'utilitarisme pressuposa que l'interès i la utilitat són els mecanismes mentals que mouen d'una manera més o menys conscient i confessada, les accions dels humans. A més va ser la primera filosofia moderna a elaborar una crítica del llenguatge, denunciant la manipulació dels sentiments que sovint es dona sota l'ús de grans paraules, tan retòriques com efectivament buides. Però si una filosofia s'ha volgut fonamentar en un principi objectivable i universal i ha exigut que l'acció humana –i amb ella primordialment l'acció pública i política– es basi en criteris mesurables predicant un escepticisme generalitzat davant tota abstracció, aquesta és l'utilitarisme.

Nascut amb la revolució industrial i inseparable del liberalisme en teoria política i del capitalisme en economia, l'utilitarisme reivindica la democràcia en política i la imparcialitat i els drets individuals com a criteris morals. L'utilitarisme creu que la filosofia serveix bàsicament per a dissoldre, més que per a resoldre els problemes dels humans, mostrant que sovint l'origen de les nostres angoixes rau simplement un mal ús del llenguatge, en una mala formulació dels problemes o en una incorrecta avaluació dels nostres interessos. La proposta utilitarista no és altra que la de ser conscients de nosaltres mateixos utilitzant la racionalitat que sabem, d'antuvi, imperfecta però perfectible i millorable a través de la crítica. Això com a mínim ens impedeix ser dogmàtics.

II.- Objectius:

1. Conèixer les propostes més significatives del corrent utilitarista i del pragmatisme, especialment en l'àmbit epistemològic i en la filosofia moral
2. Relacionar l'utilitarisme amb el seu context històric i cultural i, particularment, amb el liberalisme.
3. Valorar l'aportació de l'utilitarisme a la democràcia avançada.
4. Aplicar algunes propostes de l'utilitarisme a la via quotidiana.

III.- Mapa conceptual.

V.- Continguts

1. Origen de l'utilitarisme

*Històricament, l'utilitarisme com a teoria que defensa que la moral consisteix a cercar el màxim bé per al màxim nombre i a distribuir el benestar de manera imparcial segons el principi que cadú val per un i només per un apareix durant la revolució industrial, al segle XIX britànic amb Jeremy Bentham (1748-1832) i amb John Stuart Mill (1806-1873), però el propi Bentham reconeixia que el principi bàsic de la seva filosofia provenia dels il·lustrats Claude-Hadrien Helvetius (1715-1771) i Cesare Beccaria (1738-1794). Per a Helvetius al Discurs segon, cap. VII. del *De l'esperit*, (1758): «L'interès personal és en cada societat l'únic apreciador del mèrit de les coses i de les persones» i per a Beccaria a *Dei delitti e delle pene*, el criteri de les lleis «dictades per un observador imparcial de la natura humana» hauria de ser: «el màxim de felicitat possible repartit entre el més gran nombre.» De fet, tota la teoria utilitària no fa gaire més que aprofundir en el significat i els implícits d'ambdós axiomes.*

Però l'utilitarisme en tant que *ètica teleològica* (és a dir com a model d'ètica que cerca la felicitat i que vincula aquesta felicitat a la realització d'actes útils) té com a mínim uns altres cinc antecedents filosòfics d'una certa entitat:

1.- *L'epicureisme*; per a Epicur també la felicitat estava vinculada a un càlcul de les conseqüències de les nostres accions. Fer l'útil per a fer-nos feliços vol dir, tant per a Bentham i Mill com per a Epicur, optar pel màxim bé i no per un bé total, perfecte i inassolible.

2.- *El nominalisme*. És una teoria defensada per Guillem d'Ockham (1290-1349) i pels franciscans medievals, segons la qual els conceptes universals no existeixen. Són simplement signes lingüístics que tenen com a objectiu simplificar-nos la vida (és més senzill dir 'home' que fer una llista amb tots els humans). Els utilitaristes defensen també que la crítica del llenguatge i la necessitat de conceptes clars és fonamental per poder elaborar una filosofia perquè sota un concepte mal definit sempre s'hi amaga la possibilitat de manipulació o l'intent de controlar les conductes.

3.- *Francis Bacon i la teoria dels ídols.* Per a aquest filòsof del Renaixement "ídols" són tot allò que ens impedeix pensar lliurement i, per tant, ens obliga a fer mala filosofia (la tradició, els coneixements que no superen l'experiència pràctica, els conceptes mal formulats, el respecte atàvic pel passat). També els utilitaristes consideren que és un error molt habitual en la filosofia sacrificar els ídols per comptes de tenir presents els fets.

4.- *L'empirisme i, especialment, Hume.* El denominat 'principi de la còpia' dels empiristes, segons el qual només pot ser acceptat aquell concepte del qual sabem amb certesa de quina impressió deriva és la base epistèmica dels utilitaristes europeus i del pragmatisme americà posterior. Però els utilitaristes es desmarquen d'un concepte fonamental en Hume: l'emotivisme. Per al filòsof escocès, els conceptes morals es fonamenten en emocions o en deriven i, per tant, no poden ser avaluats perquè cap emoció no és millor o pitjor que cap altra. En canvi, els utilitaristes consideren que existeix realment –i funciona bé com a criteri en la pràctica– una manera d'avaluar els actes morals. És millor objectivament aquell acte moral que procura més benestar per al més gran nombre d'individus, no el més emotiu.

5.- *El liberalisme il·lustrat,* en la mesura que l'utilitarisme es manifesta contra tota tutela moral. Cadascú ha de ser lliure i responsable dels seus actes i l'autonomia personal –entesa com el contrari al paternalisme– és la base de la responsabilitat moral que ningú no pot degradar sota excuses comunitaristes o religioses.

Els utilitaristes assumeixen com a guia de l'acció dos criteris bàsics: la utilitat i la recerca de la felicitat, tot i que potser els seus axiomes només serveixin «per a un nombre limitat de conseqüències de les nostres accions, val a dir, les raonablement previsible» per això és una ètica de mínims. Sembla difícil fer una bona teoria –és a dir una teoria capaç d'explicar la complexitat de la vida i de les motivacions dels humans– a partir de tan pocs elements i tanmateix, per a escàndol de les mentalitats més pietoses, l'utilitarisme ho intenta.

2.- Utilitarisme i moral per acord.

L'utilitarisme és filosofia reformista (defensora de l'aprenentatge a través dels processos d'assaig i error) i triplement escèptica:

- 1.- Descreu de la justícia com a concepte abstracte i reivindica més aviat la «imparcialitat» avaluable en el judici.
- 2.- Descreu de la felicitat purament subjectiva per identificar-la amb un «benestar» mesurable.
- 3.- Descreu de les abstraccions conceptuals i del llenguatge metafísic per reivindicar el més estricte «càlcul de conseqüències»

Segons el tòpic sembla que el càlcul utilitarista ofereix massa poc (una tremenda sensació d'instrumentalitat en les decisions) i pressuposa massa (una naturalesa humana exclusivament calculadora, egoista racional.) Però en les pròpies limitacions de la teoria, hi ha una de les raons que expliquen per què ha resultat tan eficaç i, fins i tot, tan «addictiva.» Per als utilitaristes l'acció moral no depèn de sentiments, ni emocions sinó del càlcul racional i els humans poden accedir a una moral per acord si simplement prescindeixen de conceptes carregats de connotacions irracionals i decideixen sobre els seus propis interessos sobre la base que tots els interessos tenen el mateix valor i que cadascú val per un i només per un, amb independència del seu origen social o de la seva religió, ètnia, cultura, etc.

Considerar-nos a tots màquines racionals i éssers calculadors pot resultar a priori ben poc atractiu; però, en tot cas, dona més bon resultat que tenir-nos per bèsties agressives incapaces d'autocontrol (Nietzsche), o per àngels fracassats que necessiten redimir-se mitjançant l'acció moral (cristians i kantians). En aquest sentit l'utilitarisme és una moralitat «de compromís mínim»: l'única condició que es demana és prendre en consideració imparcialment tant els meus desigs de felicitat com els desigs que explícitament manifesten els altres. Que la moralitat ha d'estar vinculada a la felicitat sembla senzill de justificar perquè només hi ha dues possibilitats: o ens fa feliços o ens fa infeliços i optar per allò que augmenta la nostra infelicitat senzillament no sembla recomanable.

De fet és una teoria restrictiva, en el sentit que redueix la complexitat humana a uns pocs elements mesurables –i potser als que menys ens afavoreixen: l'interès i les conseqüències mesurables de les nostres accions. Però per a la convivència és més útil que altres teories en la mesura que proposa un mètode d'avaluació objectiva (el càlcul de conseqüències) i es presenta com a ètica de mínims, és a dir, no pretén ser la darrera paraula, sinó una eina de gestió de les diferències. Això vol dir que no

necessita un bé suprem, un déu o un a priori que la fonamenti. Que els humans són interessats i calculadors és un fet; que el càlcul tal com el presenta l'utilitarisme sigui un bon o un mal instrument només és una hipòtesi.

3. Alguns implícits de l'utilitarisme

L'utilitarisme implica una opció preferent pel que és «right» (correcte) paraula que en anglès designa el bé possible, el que es realitza no tant segons l'ideal al qual aspirem sinó en les condicions imperfectes, però perfectibles, en què vivim. Per a un utilitarista el problema del bé últim no té sentit; simplement la felicitat possible a través de les accions humanes està vinculada a la realització d'accions socialment útils. D'una manera un xic simplificadora, podríem definir l'utilitarisme com l'ètica que afirma què és bo allò que ens útil per a ser feliços, o que –per dir-ho molt resumidament– «hi ha una coincidència del bo amb l'útil.»

En aquest sentit és una proposta d'«hedonisme», és a dir, de recerca del plaer, (en grec: «*hedoné*») de caire «conseqüencialista», és a dir és una teoria que considera que cal mesurar els nostres actes per les conseqüències (útils o inútils) que se'n deriven en vistes a la felicitat o al benestar que provoquen en nosaltres i, sobretot, en la societat.

Al seu llibre *Introducció als principis de la moral i de la legislació*, Jeremy Bentham defineix així l'ètica: «*L'ètica, en general, pot ser definida com l'art de dirigir les accions dels homes a la producció de la més gran quantitat possible de felicitat per a la part d'aquells, els interessos dels quals estan a la vista (és a dir, per als membres de la societat que hi tenen interessos.)*»

L'utilitarisme defensa que es pot arribar a bastir un ordre moral racional conciliant els desigs, diversos i contradictoris, dels individus, si s'assumeix la pràctica com a criteri d'avaluació de la realitat. En aquest sentit és una filosofia objectivista. Els individus valen pel que fan i no pel que representen. O com dirà Bentham, establim el criteri distributiu: *cadascú val per u i només per u* i no hi ha més baralles. En aquest sentit és una teoria radicalment democràtica i republicana.

4.- Definint el criteri utilitarista.

L'utilitarisme implica alhora una teoria del coneixement, una sociologia, una economia i una ètica, amb un denominador comú: hem de fer-nos feliços fent el que és útil.

Descriptivament podem parlar d'una ètica amb mitja dotzena de criteris normatius: teleològic, impersonal, conseqüencialista, generalitzador, prudencial i agregatiu.

4.1.- Teleologia

L'utilitarisme afirma que les accions humanes prenen sentit per la seva finalitat. La finalitat a la qual s'adrecen les accions humanes és, estrictament, "ser feliç". La utilitat, per ella mateixa, no és cap finalitat sinó un instrument o una eina per fer-nos feliços. L'útil és instrumental i mesurable però la felicitat té sentit en ella mateixa: quelcom és bo perquè ens ofereix felicitat (plaer o benestar) fins i tot al marge del que n'opini la societat. Aquest serà l'argument que, per posar un exemple, Bentham fa servir per defensar l'homosexualitat que, si és consentida pels qui la practiquen «no produeix dany de cap mena a ningú.» Ni tan sols la llibertat no és, per ella mateixa cap finalitat, sinó un instrument imprescindible per a la felicitat, en la mesura que crea diversitat i el mateix podria dir-se de totes les altres virtuts que, si són «preferibles» és perquè són preferides per algú com a finalitats que permeten orientar la vida feliçment sense fer mal a tercers.

4.2.- Impersonalitat

Si imparcialment «cadascú val per un i tan sols per un», no es poden tenir consideracions especials a ningú que vagin contra els drets reconeguts a tothom. La impersonalitat és una exigència de la imparcialitat, però sovint ha estat retreta com un símptoma d'insensibilitat respecte als més desfavorits, que segons teories de la justícia haurien de ser especialment afavorits en les decisions per fer possible un marc futur d'igualtat; però transferir diners, o qualsevol altra cosa bona, des dels més afavorits als que ho són menys, no és incompatible amb la consideració impersonal del dret perquè moralment l'important no és qui fa una acció sinó l'acció que es fa.

4.3.- Conseqüencialisme

L'utilitarisme considera que el bé ha de ser avaluat pels seus resultats mesurables. De fet, tota postura ètica realment assumida té conseqüències tant de caire personal com social i si no en tingués podríem pensar fins i tot que no és ètica. L'important, és l'augment de benestar (felicitat o plaer) que s'assoleix i no la motivació subjectiva que en hi impulsa.

4.4.- Generalització

La pregunta que hem de fer per justificar el valor dels nostres actes seria: «¿què succeiria si tothom fes el mateix que jo vull fer?» (p. ex., robar pomes a l'hort del veí o no pagar impostos.) El fet que cadascú cerqui el seu bé pels camins que li plagui, no nega que algunes accions (regalar llibres a una biblioteca, o diners als necessitats) són millors que altres (cremar llibres o gastar-me els diners en drogues, per exemple) perquè donen més felicitat (benestar) a més gent durant més temps.

4.5.- Prudència

Des d'Aristòtil, la teoria moral ha tendit a establir que a primera condició per a assolir la felicitat i el primer criteri d'utilitat és la prudència. Allò útil sempre tindrà alguna relació amb la societat en què es pretén ser feliç, però no neix d'un pacte social inexistent sinó de la convicció prudencial que el càlcul utilitari aplicat a les relacions socials no ens permet mai ni guanyar sempre ni guanyar-ho tot.

4.6.- Agregació

En l'utilitarisme la felicitat agregada (la suma de la felicitat de tots els individus) és superior i preferible a la de caire individual. Resulta relativament fàcil malcomprendre aquesta característica de l'utilitarisme, com ho mostra un famós exemple que els adversaris de l'utilitarisme usen a pleret, el del «circ romà». Segons l'exemple del circ romà si la felicitat de molts espectadors d'un combat entre gladiadors passa pel fet que un dels combatents mori, seria utilitàriament acceptable la mort d'un just perquè el dolor d'un o d'uns pocs (el gladiadors i els seus amics a tot estirar) valdria menys que la felicitat agregada de milers d'espectadors. L'argument, però, no és vàlid perquè dues raons: en primer lloc es comparen felicitats de dues menes incompatibles entre si –la vida com a magnitud no pot ser comparada amb cap altre bé– i en segon terme perquè només hi pot haver pena si hi ha delictes; com que el gladiador no ha comès cap delicte no pot patir la pena de la vida.

Seria, però, coherent amb el principi agregatiu, l'argument del vaixell d'Helvetius al «Segon Discurs» del *De l'esprit*, cap VI (1758) que admet que quan un vaixell està a punt d'esfondrar-se resulta acceptable sacrificar un tripulant per salvar els altres. Per a Helvetius, a més: «aquest vaixell és l'emblema de cada nació: tot esdevé legítim i àdhuc virtuós per a la salvació pública.». Aquest argument –segons el qual al vaixell no hi cap tothom– ha estat usat per oposar-se a la immigració desregulada.

Bentham definia així la utilitat al «Prefaci» del seu *Fragment sobre el govern*:

«La utilitat d'una tendència, d'una acció o d'un objecte és definida com la propietat de produir felicitat, sota una o altra forma, o d'evitar una dissort, sigui el que sigui, per la part interessada, és a dir, per l'individu sol o per una comunitat d'individus segons el punt de vista que hom prengui. La utilitat s'oposa a la *mischievousness*, la nocivitat de l'acció o de la tendència, és a dir la divergència amb la finalitat de la felicitat. L'apreciació de la utilitat és un mitjà plenament relatiu a l'únic fi assignat a l'ésser humà que és la felicitat o el benestar.»

I la felicitat és: «Un mot emprat per designar la suma de plaers experimentats durant la quantitat de temps que es consideri, un cop deduïda la quantitat de pena experimentada durant la mateixa quantitat de temps.»

En conseqüència: «Per principi d'utilitat se significa aquest principi que aprova o desaprova una acció, sigui la que sigui, segons la tendència que ella sembli tenir d'augmentar o de disminuir la felicitat de la part que té l'interès en qüestió; o el que ve a ser el mateix, de promoure la felicitat o de convertir-se'n en obstacle. Dic de tota acció i, en conseqüència, no tan sols de tota acció en particular, sinó de tota mesura del govern.»

(...)

«Quan se'ls interpreta així, mots com deure, just i injust i altes de la mateixa jeia tenen un sentit; quan se'ls interpreta altrament no en tenen cap.»

5.- Els elements a considerar en el càlcul de plaers.

En la mesura que el pensament moral es fa empíric, l'ètica esdevé un problema de gestió i, per tant, de ciència social. Economia, sociologia i filosofia trobarien, doncs, mitjançant el criteri del màxim bé un àmbit comú de debat objectivable. En una concepció això conceptes com «mal» i «culpa» que la tradició cristiana ha vinculat, es tornen avaluable i deixen de ser instruments emprats per augmentar la por o la coacció social.

Els diferents interessos de les diferents parts i les diverses menes de demandes que es fan, poden ser en principi traduïdes o convertides a la mateixa moneda: en termes de plaer, felicitat o benestar. En altres paraules, quan sentim demandes ètico-morals contradictòries, podem preguntar-nos: «quina fa possible més felicitat per al més gran

nombre?» i actuar en conseqüència. En definitiva, l'utilitarisme fa un càlcul d'eficiència en els plaers.

En un poema força rípid, Jeremy Bentham va resumir les característiques del plaer al qual aspira l'utilitarisme: «*Intense, extense, long, certain, speedy, fruitful, pure*» (Intens, extens, llarg, segur, ràpid, fructífer, pur), per continuar: «*If pains must come, let them extend to few*» (si hi ha d'haver dolor, que abasti a pocs.)

Aquestes, doncs, són les condicions que cal valorar en el càlcul de plaers:

- 1.- *Intensitat* (un plaer intens és més útil que un plaer feble)
- 2.- *Extensió* (un plaer que arribi a molts és més útil que un plaer per a algú tot sol)
- 3.- *Durada* (un plaer que duri és més útil que un plaer fugisser)
- 4.- *Certesa* (un plaer segur més útil que un plaer incert)
- 5.- *Rapidesa* (un plaer que s'assoleix aviat és més útil que un a llarg termini)
- 6.- *Fructífer* (un plaer que en porta un altre és més útil que un plaer simple)
- 7.- *Pur* (un plaer sense dolor és més útil que un que estigui acompanyat de dolor)

En la més elemental hipòtesi benhamita seria suficient atorgar una nota a cadascuna d'aquestes unitats per tal de valorar el plaer d'una acció des d'un punt de vista quantitatiu i objectivable. Podríem substituir la paraula «plaer» per «benestar» i tindríem una ètica seguida, fins i tot sense saber-ho, per la immensa majoria dels contemporanis. Nietzsche que detestava l'utilitarisme en deia: «l'ètica de l'últim home», és a dir, del que ha perdut la confiança en ideals sublims i, en conseqüència, està als antípodes del Superhome.

6.- Els diferents tipus d'utilitarisme

Si entenem per utilitarisme la síntesi de profit i llibertat podem preguntar-nos quin és l'estatut que correspon a la utilitat. En altres paraules: ¿és útil l'acte que ens omple de satisfacció o resulta, potser, més útil posseir una regla que orienti la nostra acció?, i també: ¿és més útil fer el bé, sabent com resulta de difícil definir aquest concepte en societats pluralistes o resulta més urgent impedir el mal, sempre més immediat i fàcil

de copsar? El debat sobre aquestes qüestions ha portat a distingir entre quatre branques o tendències en l'àmbit de l'utilitarisme que s'acostumen a denominar respectivament, utilitarisme de l'acte, de les regles, de les preferències i negativista.

6.1.- Utilitarisme dels actes (act-utilitarianism)

Proposa un càlcul de profit en què ens plantejem davant de cada cas o en cada circumstància quin és el capteniment que maximitza el nostre plaer o la nostra felicitat, sense necessitat de seguir normes a priori. Cada acció té unes conseqüències i són elles les que ens permeten judicar el seu valor. L'utilitarisme dels actes és més propi de l'obra de Bentham i fou defensat al segle XX per J.C. Smart, amb l'argument que els humans mai no són éssers perfectament racionals i que els seus càlculs a llarg termini fàcilment poden estar emboirats per consideracions emocionals, subjectives, etc. Necessitem, doncs, un mètode que ens permeti assignar valors a les possibilitats objectives i això només ho podem fer avaluant cada acte i no una regla que té més caire intencional que no pas mesura objectiva.

En una versió més refinada de la teoria s'acostuma a distingir entre la bondat o la justícia d'un fet i la bondat o la justícia d'un agent. Algú podria fer una acció bona per motius francament roïns (per exemple donar diners als pobres per sortir al diari, fer-se publicitat i rebre elogis.) Això no negaria el profit que els pobres puguin treure de l'acció i seria aquest acte, no el subjecte que la fa, el que hauria de ser elogiat en la mesura que l'empíricament objectivable és allò que es fa i no el per què hom ho fa. Els motius subjectius no importen, les conseqüències, en canvi, importen –i molt– perquè són avaluable.

6.2.- Utilitarisme de les regles (rule-utilitarianism)

L'utilitarisme de l'acte identifica el bé amb el «desitjat» a gust del consumidor quan potser caldria identificar-lo amb el «desitjable» en ordre a la vida millor de tots. Aquesta fou la raó de la crítica de John Stuart Mill a les posicions benhamites. Per a Mill els actes humans són realment tan diversos que no hi ha una possibilitat real de comparar-los. Si hem de comparar dues magnituds cal que entre elles hi hagi una certa homogeneïtat, però aquest no és el cas dels plaers i dels dolors com a acte. Caldrà, doncs, buscar algun altre criteri i apel·lar a una regla universal.

A més, l'experiència ens mostra que hi ha valors –la veritat, la bellesa, l'amor, l'amistat o la lleialtat– que són bons tant si la gent els desitja com si no. Fins i tot un

acte justificable racionalment –posem per cas destruir un barri vell i insalubre d'una ciutat– podria ser perfectament bàrbar des d'un altre punt de vista perquè destruiríem la història de la ciutat, per exemple. Així la màxima utilitarista del «màxim plaer per al màxim nombre» no pot ser aplicada des de la perspectiva d'una acció concreta, sinó des de les conseqüències més globals d'una regla universal. La utilitat mateixa no podria ser ni coneguda en un context sense regles (per exemple, sense educació) perquè són la cultura i el caràcter –un concepte, per cert, al qual Bentham no va donar cap importància– els que ens donen eines per decidir sobre el que és útil. A més hi ha un criteri, l'experiència moral de la humanitat al llarg dels temps, que ens informa prou bé sobre les conseqüències de les accions morals i que, per tant, pot ser acceptat si no com a regla al menys com a orientació.

Mill reivindica la diferència qualitativa de plaers i observa, de passada, que cap humà voldria intercanviar el seu plaer amb el d'un animal, de manera que els plaers no són homologables, ni equiparables. De la mateixa manera un home amb salut prefereix les seves desgràcies a la felicitat innocent del boig. Hi ha, doncs, un lligam entre les qualitats dels plaers i els graus en què es pot realitzar l'aplicació del càlcul de plaers en una societat.

6.3.- Utilitarisme de les preferències

Per a John Harsanyi i Peter Singer, utilitaristes contemporanis, del que es tracta és de maximitzar no pas les nostres accions, sinó les nostres preferències, de manera que una cosa serà bona si al mateix temps que la prefereixo per a mi puc preferir-la per al més gran nombre. Així poden entrar en el càlcul moral no tan sols elements empírics sinó preferències de caire més emocional o psicològic (per ex., la reputació) a condició, és clar, que l'individu pugui excloure preferències antisocials com el sadisme, l'enveja, el ressentiment o la maldat, hipòtesi que els seus crítics troben molt angelical.

L'utilitarisme preferencialista considera millor una vida racional que minimitza el patiment del més gran nombre possible d'individus sensibles (entre els qual s'inclouen també els animals no-humans) i que considera com a criteri d'ordenació universalment vàlid que no podem esperar que les nostres preferències siguin acceptades per cap agent racional si nosaltres (cas d'estar al seu lloc) no l'acceptaríem.

6.4.- Utilitarisme negatiu.

L'utilitarisme negatiu no propugna buscar el màxim bé sinó evitar «el màxim de mal possible», perquè resulta més eficaç evitar el patiment que promocionar la felicitat, al menys vistos els resultats sinistres de les utopies igualitaristes del segle XX. Promoure la mínima quantitat de dolor o de dany per al màxim nombre d'individus, tal com va proposar Popper a *La societat oberta i els seus enemics* de tal manera que «el patiment inevitable estigui repartit de la manera més igualitària possible», planteja però un problema irresoluble perquè entre bé i mal sovint no hi ha una contradicció lineal –el món no és una pel·lícula amb bons i dolents– i perquè ni el bé ni el mal són magnituds pures en una societat on les actituds, els actes i les valoracions estan inevitablement barrejades. Seria més aplicable aquí la crítica d'Amartya Sen quan afirma que la utilitat des del punt de vista del plaer i des del punt de vista del desig són fonamentalment asimètriques, circumstància que es dona també entre el bé i el mal.

7.- El concepte de llibertat en John Stuart Mill

L'utilitarisme ha fet una aportació central a la teoria de la democràcia a través del *Sobre la llibertat* de Mill però és difícil entrar en el text sense tenir molt presents els dos usos diferents de concepte de llibertat que va popularitzar el pensador liberal Isaiah Berlin (1909-1997) i que resulten particularment esclaridors aplicats al tema. Berlin diferencia entre dos conceptes de llibertat: «positiva» i «negativa.»

Hi ha una noció positiva de llibertat, entesa com a capacitat de dur a terme una acció determinada o, dit més vulgarment, per fer el que hom vulgui. La llibertat positiva fa referència a les potencialitats internes de l'home i apunta a l'ideal de domini de les pròpies accions (*self-mastery*) i a l'autodesenvolupament. És una llibertat «per a...». Però també es pot concebre, i fins i tot és més profitosa, una noció negativa de llibertat, entesa com a absència d'interferències en una zona en què cada individu és amo absolut i que tothom, fins i tot o sobretot l'Estat, ha de respectar. La llibertat negativa s'insereix en l'espai: dibuixa un imperatiu moral d'abstenció en un àmbit purament privat. És una llibertat «en relació a...», «respecte de...» i fins i tot «davant de...»

A *Sobre la llibertat*, Mill insisteix en aquest segon aspecte: la llibertat és l'espai de la pròpia individualitat (*privacy*), expressament reivindicada. Podríem considerar la llibertat com l'esfera de la nostra existència que abasta les accions que no repercuteixen nocivament sobre d'altri. Se li ha criticat (Hayek) que és una definició molt estreta i que quasi no deixa lloc per a la llibertat, en la mesura que difícilment hi haurà cap acció que no repercuteixi sobre altri. Ara bé, fins i tot per tal que hi hagi una llibertat «privada» (negativa), cal que es donin una sèrie de condicions socials i específicament un règim de llibertats públiques (de pensament, d'associació, de premsa...). A *Sobre la llibertat*, la llibertat social o civil és la certesa que la societat i l'Estat respectaran el lliniar entre esfera pública i esfera privada.

La llibertat és per a Mill també el dret a tenir intimitat. Com a liberal, Mill considera que l'home és indistricablement un ésser extern (interessat en els afers públics) i intern (amo de si mateix) i per tant el que busca és una concepció de la llibertat que alhora sigui absoluta en el nivell particular i útil, com a creadora de diversitat. La llibertat vindria a ser, doncs, la capacitat per tal de poder desenvolupar: un caràcter viu, espontani, multilateral, sense temors, lliure i tanmateix racional i dirigit per un mateix. En definitiva, John Stuart Mill, que coneixia prou bé l'utilitarisme primitiu del seu propi pare James Mill i de Bentham, acusats de crear una teoria que no respectava la subjectivitat dels humans, va voler salvar sempre l'aspecte creador de la personalitat i el dret a la diferència.

Mill considera l'utilitarisme com un tipus d'humanisme. És prou conegut el paràgraf de *Sobre la llibertat* que afirma: «Pel que fa a ell [l'ésser humà] la seva independència és, de dret, absoluta. Sobre ell mateix, sobre el seu cos i el seu esperit, l'individu és sobirà.» Per tant, la llibertat humana (de consciència, d'expressió, d'associació...) és integral i incondicional; cap Estat no pot ni limitar-la ni posar-li cap trava legítima. Tampoc l'opinió pública, ni la majoria social, no pot impedir la lliure iniciativa individual. Això no significa que la llibertat no tingui límits, sinó que la societat no té res a dir sobre les decisions particulars dels individus mentre no afectin a la vida dels altres ciutadans. És útil allò que ajuda a créixer i a desenvolupar l'home com a creador de diversitat: no el que el converteix en una maquineta de sumar i restar plaers. Mill concep l'home com un ésser que cerca finalitats i, sobretot, ressalta la importància de la voluntat com a motor de la pròpia autotransformació. En aquest sentit l'utilitarisme de Mill és clarament social, no tan sols perquè vol posar en la mesura del possible, la felicitat o interès de cada individu en harmonia amb l'interès de la societat, sinó també

perquè com més felicitat col·lectiva hi hagi, també hi haurà més felicitat individual. El seu objectiu principal és el canvi progressiu de la societat a través de l'acció d'individus lliures.

V.- Resum

L'utilitarisme és una de les teories fonamentals de la democràcia en la mesura que proposa una concepció de la llibertat i de la felicitat amb un mínim de pressuposicions metafísiques i fa, a més, una crítica radical a qualsevol hipòtesi transcendentalista de la societat humana. Ha estat qualificat de reduccionista pels seus crítics, en la mesura que pretén atènyer-se als fets i a la seva avaluació màximament eficaç, però ha donat uns fruits importants en posar conceptes com la imparcialitat (*cadascú val per un i només per un*) i la utilitat (*el màxim bé per al màxim nombre*) al centre del debat polític.

Vist des de la perspectiva actual, i malgrat que hi ha diverses maneres d'entendre els postulats utilitaris bàsics, l'avantatge de l'utilitarisme sobre altres teories és, que permet gestionar societats pluralistes i multiculturals amb criteris clars, acceptables en principi per tradicions culturals diverses perquè apareix, precisament, com un conjunt de regles imparcials i 'de mínims'. En no ser patrimoni de cap classe social, ni de cap cultura, la utilitat és un criteri universalista, objectivable i avaluable per les seves conseqüències. Assumint, a més, la llibertat com a guany de diversitat, obre la possibilitat a acords morals autènticament cosmopolites.

EXERCICIS D'AUTOAVALUACIÓ

VI.- Exercicis amb solucionari

VI.I.- Vertader o fals

- 1.- Un dels antecedents de l'utilitarisme és l'epicureisme.
- 2.- Per a l'utilitarisme la felicitat és traduïble en termes de 'benestar'.
- 3.- Per a l'utilitarisme mai no es poden calcular les conseqüències de les accions.
- 4.- Per a l'utilitarisme les accions humanes no tenen cap finalitat.
- 5.- L'utilitarisme defensa el principi que 'cadascú val per un i només per un'.
- 6.- Per a l'utilitarisme les desigualtats estan justificades si i només si augmenten la felicitat del màxim nombre.
- 7.- Per a Bentham un plaer intens és millor que un plaer feble.
- 8.- Per a John Stuart Mill hi ha algunes regles que tenen un valor moral universalment útil.
- 9.- Per a Popper no hem de buscar 'el màxim bé', sinó 'el mínim mal'.
- 10.- Per a Mill, la utilitat de la llibertat depèn de l'ús que en fem.

Respostes: (1) V, (2) V, (3) F, (4) F, (5) V, (6)V, (7)V,(8) V,(9)V, (10) F.

2.- Qüestions breus: completa aquestes frases que pertanyen al llibre *Utilitarisme* de John Stuart Mill.

- 1.- El credo que accepta com a fonament de la moralitat la , o el principi de la més gran Felicitat, manté que les accions són correctes en la mesura en què tendeixen a promoure la i incorrectes en quant tendeixen a produir el contrari de la felicitat.
- 2.- Per felicitat s'entén eli l'absència de dolor: per infelicitat el i la manca de plaer

3.-El criteri utilitarista no el constitueix la més gran felicitat del propi agent, sinó la més gran total de felicitat.

4.- És millor ser una satisfeta que no un gorrí satisfet; millor ser Sòcrates..... que un gorrí satisfet.

5.- La felicitat d'una persona ha de comptarigual que la de qualsevol altra.

Respostes: (1) utilitat, felicitat, (2) plaer, dolor (3) quantitat, (4) persona, insatisfet, (5) exactament.

VII.- Cas pràctic

Textos per al comentari

1.- Comenta aquest fragment del cap. IV de *Sobre la llibertat* de John Stuart Mill:

‘L'única demarcació de la conducta de qualsevol persona per la qual aquesta és responsable davant la societat és la que afecta els altres. En la part que només l'afecta personalment, la seva independència és, per descomptat, absoluta. Sobre si mateix, sobre el seu cos i sobre el seu esperit, l'individu és sobirà’.

Resposta: aquest text fa referència a la tesi utilitarista de la llibertat com a autodomini o autonomia moral. Planteja la qüestió dels límits de la llibertat en relació als límits de l'autonomia dels altres des d'un punt de vista estrictament individual i implícitament nega a la comunitat el dret a decidir sobre la felicitat dels individus.

2.- Comenta aquest fragment del cap. IV de *L'utilitarisme* de John Stuart Mill:

‘L'estàndard utilitarista, si bé tolera i aprova aquells desitjos adquirits fins a un punt més enllà del qual serien més lesius que no favorables a la felicitat general, imposa i requereix que cultivem l'amor a la virtut, ja que es troba per damunt de totes les coses importants per a la felicitat’.

Resposta: aquest text mostra que la felicitat utilitarista no és de 'qualsevol' mena sinó que demana un cert nivell de qualitat. Una felicitat no virtuosa seria l'objecte d'un mal càlcul d'interessos perquè atorgant molta felicitat a curt termini, ens faria dissortats a llarg termini. La virtut, però, no pot ser l'excusa per a negar els drets individuals i ha de ser valorada també per les seves conseqüències.

Comentari de text de Selectivitat.

«La felicitat que constitueix el criteri utilitarista del que és correcte en una conducta no és la pròpia felicitat de l'agent, sinó la de tots els afectats. Entre la felicitat de l'agent i la dels altres, l'utilitarista obliga a aquell a ser tan estrictament imparcial com un espectador desinteressat i benèvol»

John Stuart Mill (1806-1873), *L'utilitarisme*

1.- Expliqueu breument —al voltant de 40-80 paraules— les idees principals del text i com hi apareixen relacionades. [2 punts]

Mill defineix en aquest fragment què cal entendre per felicitat des d'una òptica utilitarista. No es tracta, segons ell, de fixar-se en la felicitat que l'acte realitzat proporciona a l'agent de l'acció sinó que cal prendre en consideració la felicitat propiciada a tots aquells a qui aquesta acció afectarà. Per tal que aquesta noció de felicitat es pugui fer efectiva, Mill afirma que qui realitza l'acció ha de ser capaç de distanciar-se de la seva pròpia acció com si tan sols en fos un espectador extern.

2. Què vol dir, en el text, «ser tan estrictament imparcial com un espectador desinteressat i benèvol»? (Tingueu en compte els aspectes del pensament de Mill que siguin pertinents, encara que no apareguin explícitament en aquest text.) [3 punts]

Amb aquesta expressió, Mill apunta a una de les dificultats més severes que planteja el criteri de felicitat utilitarista. Efectivament, l'utilitarisme pretén fer passar per davant de l'interès i la felicitat individuals, l'interès i la felicitat col·lectius. Això queda reflectit en la coneguda fórmula "el màxim plaer per al màxim nombre". El problema d'un plantejament com aquest, és clar, rau en el fet que qui realitza l'acció ha d'estar d'acord a fer passar interessos aliens per sobre dels seus individuals. I no tan sols això, sinó que ha de ser tan estrictament imparcial com un espectador desinteressat i benèvol. Quan els humans actuem, però, no ens comportem com autòmats de càlcul moral, que puguem avaluar de manera desapassionada i distant les conseqüències dels nostres actes. Tots sabem que, en la immensa majoria dels casos, allò que fem afecta en major o menor mesura els qui ens envolten, però el simple fet de saber-ho no sempre esdevé un motiu prou fort que aconsegueixi modificar el curs de la nostra acció

fins al punt de restar-nos beneficis personals a nosaltres mateixos. Vet aquí la dificultat pràctica més important de l'utilitarisme.

Aquesta dificultat es veu incrementada pel fet que Mill pretén que el seu criteri utilitarista tingui vigència més enllà dels actes puntuals. És a dir, contra un utilitarisme dels actes (que aconsellaria l'avaluació de pèrdues i guanys en cada acte concret i que seria defensat sobretot per Jeremy Bentham), Mill proposa un utilitarisme de les regles, que ens permeti anar més enllà i no tan sols avalui la utilitat dels actes concrets sinó que estableixi també normes morals que es puguin traduir en actes útils, és a dir, que proporcionin felicitat a la majoria.

3. Compareu el concepte de felicitat de Mill amb el concepte de felicitat d'algun altre filòsof. [3 punts]

Una de les teories ètiques amb la qual l'utilitarisme és més fàcilment vinculable és la teoria hedonista d'Epicur (341-270 aC). Com el filòsof grec, Stuart Mill també considera que en la recerca i la satisfacció del plaer hi ha la font de la felicitat. Des d'un punt de vista força general, doncs, podríem dir que l'utilitarisme de Mill és també una teoria hedonista, ja que es fonamenta, com l'ètica d'Epicur, en la noció de plaer (*hedoné*, en grec).

Ara bé, textos com el que estem comentant ens fan veure que hi ha una diferència molt important entre l'hedonisme epicuri i el millià. I és que, segons el filòsof grec, l'obtenció de la felicitat i l'exercici del plaer és una labor estrictament individual. Epicur desaconsella, de fet, pràctiques orientades al benefici social com ara la política i tan sols considera beneficiós, per a l'obtenció de la felicitat, el cultiu de l'amistat.

Després de llegir el text de Mill que encapçala aquest comentari, queda clar que la perspectiva utilitarista és ben diferent. Segons el filòsof anglès, ni tan sols l'obtenció de la màxima felicitat individual no seria de debò felicitat si es donés en un context d'infelicitat col·lectiva. La felicitat utilitarista és clarament una felicitat social, que cerca de fer encaixar la felicitat individual en un marc de màxima felicitat plural i que no permet en cap cas que la primera passi per sobre de la segona.

4. Esteu d'acord amb la tesi de Mill segons la qual és més important la felicitat de molts que la d'un sol? Raoneu la resposta. [2 punts]

Una vegada més, la tesi de Mill ens planteja un problema més d'ordre pràctic que no pas teòric. I és que, afirmar que no es pot ser feliç en un ambient d'infelicitat

col·lectiva i que, en conseqüència, cal fer prevaler la felicitat col·lectiva per sobre de la individual és força senzill de sostenir sobre el paper. El problema, però, rau en el fet que està posant en joc nocions tan abstractes, tan poc concretes, que poden acabar per despistar-nos severament i paraitzar-nos a l'hora d'emetre un judici. Cal dir que, sens cap mena de dubte, parlar dels altres durant la primera meitat del segle XIX a Anglaterra era força més senzill que no pas ho és per a nosaltres ara. En qui hem de pensar, quan Mill ens demana que no ens fixem en la pròpia felicitat de l'agent, sinó [en] la de tots els afectats? Qui són els afectats de les meves accions en una societat cada dia més globalitzada, és a dir, on les igualtats i, sobretot, les desigualtats, cada dia se'm fan més evidents a escala planetària?

Els meus altres ja no són, de cap manera, la meva família, el cercle compost per les meves amistats, els veïns de la meva escala (que ni tan sols conec) o els conciutadans del poble o ciutat on visc. Els meus altres són, cada dia més, els nens del Brasil o de l'Índia que han cosit les pilotes de futbol amb les quals jugo; els milers de dones de pobles africans que cada dia han de recórrer desenes de quilòmetres per omplir una galleda d'aigua mentre jo llenço diàriament aquesta mateixa quantitat només per esperar que l'aigua de la dutxa surti calenta; tots els qui moren a l'altre costat d'un planeta rescalfat per culpa de les emissions del tub d'escapament del meu cotxe. En realitat, tots i cadascun dels meus petits actes tendeixen, cada dia més, a tenir causes (és a dir, a ser possibilitats per) i conseqüències que se m'escapen completament, fins i tot que no podria saber encara que m'ho proposés.

Quin sentit pot continuar tenint, en un context global com el nostre, parlar dels altres? Potser en té més que mai, i més que mai ens cal pensar en els altres com en tots els altres (si és que això és possible). En qualsevol cas, ens situem davant d'un panorama que té ben poc a veure amb el que dibuixava Mill fa gairebé 200 anys, perquè ens exigeix e concretar molt més el sentit i l'abast de la nostra responsabilitat moral.

VIII.- Material didàctic en suport web i bibliografia

1) Material en suport web

Dossier amb múltiples recursos sobre utilitarisme (en català i castellà):

<http://www.alcoberro.info/V1/utilitarisme.htm>

Utilitarisme - Wikipedia (en castellà)

<http://es.wikipedia.org/wiki/Utilitarismo>

Una introducció a Bentham (en castellà):

<http://www.alcoberro.info/V1/utilitarisme7.htm>

Una introducció a John Stuart Mill (en castellà):

<http://www.alcoberro.info/V1/utilitarisme6.htm>

Lectura de 'Sobre la llibertat' i 'Utilitarisme' de Mill (en català):

<http://www.alcoberro.info/pdf/mill11.pdf>

Recursos en general sobre John Stuart Mill (en anglès):

<http://www.utilitarian.net/jsmill/>

2) Bibliografia:

Alcoberro, Ramon (2007): *L'utilitarisme*. EdiUOC, Bcn.

Bentham, Jeremy (1985): *El panòptic*. Pròleg de Josep Ramoneda. Ed. 62, Bcn.

Bentham, Jeremy (2005): *Teoría de las ficciones*. Ed. Marcial Pons, Madrid.

Colomer, Josep M^a (1987): *El utilitarismo. Una teoría de la elección racional*. Ed. Montesinos, Bcn.

Goodin, Robert E. (1995): «La utilidad y el bien», dins Peter Singer: *Compendio de Ética*. Alianza Ed. Madrid.

Lara, Francisco – Francés, Pedro, (eds.) (2004): *Ética sin dogmas. Racionalidad, consecuencias y bienestar en el utilitarismo contemporáneo*. Ed. Biblioteca Nueva, Madrid.

Mill, John Stuart (2005): *L'Utilitarisme*. Introducció a cura de Miquel Costa. Ed. 62, Bcn.

Mill, John Stuart (1983): *Sobre la llibertat*. Ed. Laia. Ed. a cura de Lluís Flaquer.

Newsome, David (2001): *El mundo según los victorianos. Percepciones e introspecciones en una era de cambio*. Ed. Andrés Bello, Bcn.

VOCABULARI – UTILITARISME

Act-utilitarianism (6.1): Versió de l'utilitarisme que considera necessari maximitzar el benestar de cada acte individualment, assignant valors calculables a les conseqüències objectives de cadascuna de les nostres accions.

Càlcul de plaers (5): Tècnica de l'utilitarisme que consisteix a cercar el màxim bé per al màxim nombre, de manera si l'apliquem amb imparcialitat tindrem una regla moral objectiva per avaluar demandes ètico-morals contradictòries.

Llibertat (7): És l'espai de la pròpia individualitat (*privacy*), expressament reivindicada i l'esfera de la nostra existència que abasta les accions que no repercuteixen nocivament sobre d'altri. De manera universal augmenta la felicitat dels individus.

Rule-utilitarianism (6.2): Versió de l'utilitarisme que considera necessari apel·lar a una regla universal a l'hora de calcular el benestar. Hi ha regles com la llibertat i la imparcialitat que són bones i produeixen felicitat en tots els contextos racionals possibles.

Utilitarisme de les preferències (6.3): Versió de l'utilitarisme que considera que una cosa serà bona només si al mateix temps que la prefereixo per a mi puc preferir-la per al més gran nombre possible d'individus, sobre la base que les preferències de tots valen igual.

Utilitarisme negatiu (6.4): Versió de l'utilitarisme que considera necessari disminuir el dolor dels individus abans que augmentar el seu benestar. Argumenta que cadascú pot tenir una concepció diferent respecte al propi benestar i que no fer el mal és millor que fer el bé.

EL NÚMERO ENTRE PARÈNTESI CORRESPON A L'APARTAT DEL MÒDUL ON APAREIX EL CONCEPTE.